

ارزیابی وضعیت کتابخانه‌های مدارس ابتدایی منطقه ۵ تهران و میزان مطابقت آن با استانداردهای ایفلا

مجید قاسمی^۱ | وحیده نامداری^۲ | کیوان صالحی^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) gmajid13@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی دانشگاه تهران v.namdari66@gmail.com

۳. استادیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران keyvansalehi@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۱/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۸/۱۸

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف، ارزیابی میزان انطباق وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی مقطع ابتدایی منطقه ۵ تهران با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس (ایفلا) به انجام رسیده است.

روش پژوهش: این پژوهش از نوع توصیفی و به روش پیمایشی است. از بین ۱۲۰ مدرسه ابتدایی (دولتی) منطقه ۵ شهر تهران، ۳۰ کتابخانه آموزشی به صورت در دسترس، شامل ۱۵ مدرسه پسرانه و ۱۵ مدرسه دخترانه، انتخاب گردید. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه‌ای محقق‌ساخته که از ویژگی‌های فنی (روایی و اعتبار) مناسبی برخوردار بود استفاده گردید. تحلیل داده‌ها با استفاده از شاخص‌های توصیفی، نظیر میانگین، فراوانی و درصد انجام شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که کتابخانه‌های مورد مطالعه فاصله خیلی زیادی با استانداردهای ایفلا دارد. نتایج در هفت بخش به صورت زیر به دست آمد: رسالت و خط‌مشی (۵۷ درصد)، فضا و تجهیزات (۳۰/۸۷ درصد) و مجموعه کتاب‌های موجود (۴۷/۷۸ درصد)، بودجه (۳۸ درصد) و نیروی انسانی (کتابدارمتمخصص ۳/۳۳ درصد)، خدمات و فعالیت‌ها (۶۲/۹۲ درصد) و ترویج خدمات و ارتقاء یادگیری (۶۷/۷۸ درصد).

نتیجه گیری: نتایج نشان داد که کتابخانه‌های آموزشی در هیچ یک از بخش‌های مورد مطالعه در حد استانداردهای ایفلا نبوده، ولی بخش خدمات و ترویج و تبلیغ خدمات، وضعیت قابل قبولی نسبت به سایر بخش‌ها داشته و بخش نیروی انسانی، به دلیل وضعیت اسفناک آن نیازمند توجه خاصی است.

واژه‌های کلیدی: کتابخانه آموزشی، منطقه ۵ تهران، استانداردهای ایفلا، ارزیابی، مدارس ابتدایی، کیفیت کتابخانه‌ها.

مقدمه

از مهم‌ترین وظایف آموزش و پرورش آماده ساختن دانش‌آموزان برای خودآموزی و حرکت به سوی نوعی یادگیری خودانگیز است. در نظام‌های نوین آموزشی به جای متکلم وحده بودن معلم سعی می‌شود تا روحیه پژوهشگری دانش‌آموز تقویت شود و برای رسیدن به این مهم، مراکز اطلاعاتی و کتابخانه‌هایی متناسب با نیازهای اطلاعاتی آنها در مدارس در نظر گرفته شود. ایجاد تفکر انتقادی، گسترش فرهنگ مطالعه و در نهایت پویایی آموزش و پرورش در گروه فعال شدن کتابخانه‌های مدارس است. کتابخانه‌های مدارس از نظر ایفلا و یونسکو، اطلاعات و اندیشه‌هایی را که برای کارکرد موفقیت‌آمیز جامعه اطلاعاتی و دانش‌محور امروز جنبه اساسی دارد، فراهم می‌کنند و دانش‌آموزان را به مهارت‌های یادگیری مادام‌العمر مجهز می‌کنند. هدف اصلی کتابخانه آموزشی پیشبرد اهداف مدرسه است، بنابراین دو رسالت عمده را دنبال می‌کند: نخست ارتقاء برنامه‌های رسمی آموزشی و دیگری رشد فردی و اجتماعی دانش‌آموزان است. بر اساس چنین رسالت دوگانه‌ایست که کارکردهای کتابخانه‌های آموزشی شکل می‌گیرد. فراهم ساختن مواد منابع آموزشی به صورت‌های گوناگون، ارتقاء کاربرد آنها به وسیله معلمان و دانش‌آموزان، استمرار و تداوم خدمات اطلاعاتی به این‌گونه مخاطبان از طریق ایجاد ارتباط با سازمان‌های بیرون از مدرسه، گسترش مهارت‌های اطلاع‌یابی، ترغیب به مطالعه به قصد لذت یا دانش‌افزایی، همگی فعالیت‌هایی است که در تحقق اهداف اصلی کتابخانه آموزشی صورت می‌گیرد (نشاط و حری، ۱۳۸۵).

در یک نظام آموزشی مطلوب، تلاش می‌شود تا در کنار آموزش‌های رسمی و نوین، زمینه مناسب برای پاسخ‌گویی به سئوال‌های موجود در ذهن دانش‌آموزان، فراهم گردد. وجود منابع اطلاعاتی کارآمد و مؤثر می‌تواند در کنار نقش آموزشی، روحیه تحقیق دانش‌آموزان را نیز تقویت نماید. همان‌طور که یکی از اهداف مهم آموزش و پرورش، ایجاد خلاقیت و پرورش استعدادها و دانش‌آموزان و سوق دادن آن‌ها به سوی

نوعی یادگیری خودانگیز است، لازم است برای رسیدن به این مهم، بسترسازی مناسب صورت گیرد. پیش‌نیاز آموزش پژوهش‌مدار، مجموعه‌ای غنی و کارآمد است که بتواند نیاز اطلاعاتی جوینده را تغذیه کند. بیانیه ایفلا ۲۰۰۰ و یونسکو ۲۰۰۲ (فدراسین بین‌المللی انجمن‌ها و موسسات کتابداری^۱)، درباره کتابخانه‌های مدارس، بر مبنای رهنمودهای بین‌المللی که در قالب استانداردهای کتابخانه‌های مدارس چاپ گردید، می‌تواند به عنوان معیار و ملاک ارزیابی قرار گیرد. این مجموعه حاوی هفت بخش مشتمل بر رسالت و خط‌مشی، بودجه، فضا و تجهیزات، مجموعه، نیروی انسانی، خدمات و فعالیت‌ها و ترویج خدمات کتابخانه است (رهنمودهای ایفلا و یونسکو درباره کتابخانه‌های مدارس، ۱۳۸۴).

به رغم تأثیر مهمی که کتابخانه‌های آموزشی می‌توانند در جریان آموزش و پرورش داشته باشند، هنوز فلسفه وجودی، نقش و وظایف آنها در بدنه آموزش و پرورش کشورمان به درستی تعیین نشده است. آگاهی از وضعیت کتابخانه‌های آموزشی هر منطقه، اطلاعات لازم را جهت برنامه‌ریزی برای بهبود وضع موجود به مدیران و برنامه‌ریزان مناطق مختلف کشور می‌دهد. نیاز به شناخت و بررسی کتابخانه‌های آموزشی در ایران برخاسته از این حقیقت است که متأسفانه کتابخانه‌های آموزشی در کشور ما هنوز به معنای واقعی، جایگاه خود را به عنوان یکی از ضروریات لازم برای پیشرفت جامعه پیدا نکرده‌اند. اگر آموزش رسمی در چارچوب محدود و مشخص خود باقی بماند و از منابع و فناوری‌های نوین آموزشی که یکی از ابزارها کتابخانه‌های مجهز و متناسب با نیازهای آموزشی دانش‌آموزان است، بهره‌نجویند در عمل به یک آموزش ساکن و تکراری مبتلا شده و نیروی اندیشه و تحقیق را از دست خواهد داد. بی‌تردید پرورش ذوق و استعداد نیروهای جوان در هر جامعه پس از خانواده به عهده نظام آموزشی آن جامعه خواهد بود. پس لازم است تا نظام آموزشی در هر جامعه به تناسب اهداف و

^۱ International Federation of Library Associations and Institutions

نیارهای آتی، زمینه‌هایی را فراهم آورد تا کودکان و نوجوانان بتوانند به نیازهای اطلاعاتی خود پاسخی مثبت و مناسب بدهند. در این رهگذر کتابخانه‌های آموزشی می‌توانند بهترین ابزار آموزشی باشند که گام به گام دانش‌آموزان را در تفهیم و پیشبرد برنامه‌های آموزشی مورد نظر یاری رسانند. بیانیه ایفلا/یونسکو، درباره کتابخانه‌های مدرسه با عنوان "یاددهی- یادگیری برای همه"، در سال ۲۰۰۰ منتشر شد. این بیانیه، دیدگاه‌ها، مأموریت‌ها و رهنمودهایی برای کتابخانه‌های آموزشی در همه جای دنیا فراهم نموده بیان می‌کند که ابعاد کتابخانه‌ها را در هفت بخش، برای کمک به مدارس به منظور اجرای اصولی که در بیانیه اظهار شده است. کتابی با عنوان کتابخانه‌های آموزشی، در سال ۲۰۰۲ توسط ایفلا منتشر گردید. مسئله اصلی پژوهش حاضر، نبود اطلاعات دقیق، مستند و قابل وثوق در زمینه کیفیت وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی است و سؤال اصلی این است که وضعیت کتابخانه‌های مدارس ابتدایی منطقه ۵ تهران چگونه بوده و به چه میزان با استانداردهای ایفلا مطابقت دارند.

شرافتی (۱۳۸۳) در پژوهشی تحت عنوان "وضعیت کتابخانه‌های آموزشی (مقطع متوسطه) استان کهکلوپه و بویر احمد"، به نتایج زیر دست یافت: کمبود کتاب و روزآمد نبودن مجموعه منابع، کمبود بودجه، کمبود نیروی انسانی متخصص، نامناسب بودن فضای کتابخانه‌ها، کمبود کتاب مرجع، عدم استفاده از فناوری اطلاعات و نامناسب بودن زمان استفاده از کتابخانه. عمویی اوجاکی (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی کتابخانه‌های دبیرستانی مناطق شهری استان مازندران در سال تحصیلی ۷۹-۸۰"، به بررسی هفت مقوله موقعیت، امکانات، مجموعه منابع، شیوه تنظیم مواد، خدمات، نیروی انسانی و بودجه می‌پردازد. نتایج نشان داد تمامی کتابخانه‌های مورد بررسی از نظر موارد ذکر شده دچار مشکل هستند که مهمترین آنها، عدم تخصیص بودجه رسمی برای ایجاد فضا و مکان و مجموعه مناسب برای کتابخانه و عدم وجود افراد با صلاحیت برای اداره کتابخانه است. صمدی علی‌نیا، سپهر، بزرگی (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی وضعیت کیفی کتابخانه‌های دبیرستانی شهر اصفهان از لحاظ مدیریت، نیروی انسانی، بودجه، منابع و فضا و جایگاه این کتابخانه‌ها در بدنه آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۱۳۸۵-۱۳۸۴"، نواحی پنج‌گانه شهر اصفهان را مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل نشان داد که ۷۰ درصد کتابخانه‌های آموزشی کتابدار ندارند، ۴ درصد این کتابداران دارای تحصیلات کتابداری هستند و ۸۰ درصد این کتابخانه‌ها قادر به رفع نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان به طور کامل نیستند، همچنین کتابخانه‌های آموزشی آئین‌نامه اجرایی و بودجه مستقلی ندارند و بودجه کتابخانه از سرانه پرورشی تأمین می‌شود. جمشیدی (۱۳۸۶) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی مقطع متوسطه استان کرمانشاه و مقایسه آن با استانداردهای ایفلا به منظور ارائه راه‌کارهایی جهت بهبود وضعیت آنها"، کتابخانه‌های آموزشی مقطع متوسطه استان کرمانشاه را از نظر فضا، بودجه، امکانات و تجهیزات، نیروی انسانی، کمیت مجموعه و ارائه خدمات مورد بررسی قرار داد. نتایج حاصل نشان داد که ۸۱ درصد از مدارس دارای کتابخانه هستند، ۹۱ درصد از کتابخانه‌ها بودجه مدون و اختصاصی ندارند و حدود ۳۳ درصد از کتابخانه‌ها به وسیله کتابداران اداره می‌شود. فضای کتابخانه‌ها، بسیار محدود است و مجموعه کتابخانه‌ها از نظر کمی ضعیف هستند. دمیرچی‌لو و دیگران (۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان "بررسی وضعیت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های آموزشی دبیرستان‌های دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷"، بیشترین میزان افزایش سالانه منابع را در منطقه ۵ تهران ذکر کرده و مهم‌ترین مشکل مجموعه‌سازی دبیرستان‌های تهران را کمبود بودجه، عنوان می‌کند. حکیمی و طبسی (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان "بررسی راه‌کارهایی عملی به منظور فعال شدن کتابخانه‌های مدارس شهر زاهدان و توسعه فرهنگ مطالعه"، فرضیات ذیل را آزمون نموده و هر سه فرضیه مورد تأیید قرار گرفته است: ۱. پاسخ به پرسش‌های کتاب‌های درسی از زوایای گوناگون و منابع مختلف کتابخانه‌ها، در فعال کردن کتابخانه مؤثر است؛ ۲. ایجاد انگیزه

شرافتی (۱۳۸۳) در پژوهشی تحت عنوان "وضعیت کتابخانه‌های آموزشی (مقطع متوسطه) استان کهکلوپه و بویر احمد"، به نتایج زیر دست یافت: کمبود کتاب و روزآمد نبودن مجموعه منابع، کمبود بودجه، کمبود نیروی انسانی متخصص، نامناسب بودن فضای کتابخانه‌ها، کمبود کتاب مرجع، عدم استفاده از فناوری اطلاعات و نامناسب بودن زمان استفاده از کتابخانه. عمویی اوجاکی (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی کتابخانه‌های دبیرستانی مناطق شهری استان مازندران در سال تحصیلی ۷۹-۸۰"، به بررسی هفت مقوله موقعیت، امکانات، مجموعه منابع، شیوه تنظیم مواد، خدمات، نیروی انسانی و بودجه می‌پردازد. نتایج نشان داد تمامی کتابخانه‌های مورد بررسی از نظر موارد ذکر شده دچار مشکل هستند که مهمترین آنها، عدم تخصیص بودجه رسمی برای ایجاد فضا و مکان و مجموعه مناسب برای کتابخانه و عدم وجود افراد با صلاحیت برای اداره کتابخانه است. صمدی علی‌نیا، سپهر، بزرگی (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی

وضعیت کتابخانه‌های آموزشی (مقطع متوسطه) استان کهکلوپه و بویر احمد"، به نتایج زیر دست یافت: کمبود کتاب و روزآمد نبودن مجموعه منابع، کمبود بودجه، کمبود نیروی انسانی متخصص، نامناسب بودن فضای کتابخانه‌ها، کمبود کتاب مرجع، عدم استفاده از فناوری اطلاعات و نامناسب بودن زمان استفاده از کتابخانه. عمویی اوجاکی (۱۳۸۱) در پژوهشی با عنوان "بررسی کتابخانه‌های دبیرستانی مناطق شهری استان مازندران در سال تحصیلی ۷۹-۸۰"، به بررسی هفت مقوله موقعیت، امکانات، مجموعه منابع، شیوه تنظیم مواد، خدمات، نیروی انسانی و بودجه می‌پردازد. نتایج نشان داد تمامی کتابخانه‌های مورد بررسی از نظر موارد ذکر شده دچار مشکل هستند که مهمترین آنها، عدم تخصیص بودجه رسمی برای ایجاد فضا و مکان و مجموعه مناسب برای کتابخانه و عدم وجود افراد با صلاحیت برای اداره کتابخانه است. صمدی علی‌نیا، سپهر، بزرگی (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان "بررسی

و تبلیغ کافی کتابداران مدارس، به منظور شناساندن کتابخانه و منابع مختلف آن به دانش‌آموزان، در پویایی کتابخانه مؤثر است؛^۳ تشکیل بعضی از کلاس‌های درس در محیط کتابخانه، در پویایی کتابخانه‌های مدارس مؤثر است.

مروجی، شعبانی و حسینی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان "بررسی وضعیت کتابخانه‌های مراکز پیش‌دانشگاهی شهر اراک و مقایسه آن با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس"، وضعیت مدارس را مطلوب گزارش کرده، به طوری که میزان مطابقت بخش‌های مورد مطالعه با استانداردها از جمله: خط‌مشی ۶۷/۶۶ درصد، بودجه ۶۶/۶۸ درصد، فضا و تجهیزات ۸۸/۳۳ درصد، مجموعه منابع ۵۰ درصد، نیروی انسانی ۹۱/۱۱ درصد، خدمات و فعالیت‌ها ۷۰ درصد و تبلیغ و ترویج خدمات ۶۰ درصد، اعلام شده است. فضیلت و فهم‌نیا (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان "بررسی روابط ویژگی‌های عناصر مدرسه با وضعیت کتابخانه‌های آموزشی تهران"، به این نتیجه رسیدند که روش تدریس معلمان با فعال شدن کتابخانه، رابطه مستقیم و معنی‌داری دارد. رضایی شریف، گنجی و حاجلو (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان "نقش کتابخانه‌های آموزشی در پیوند با مدرسه و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان" وضعیت فضا و تجهیزات و نیروی متخصص آموزشگاه‌ها، را نامناسب ذکر کردند. پژوهشی که بیرانوند، حاجی شمسایی و مروجی (۱۳۹۰) تحت عنوان "بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشی مقطع ابتدایی شهر شیراز و مطابقت آن با استانداردهای ایفلا" داشتند، به این نتیجه رسیدند که کتابخانه‌های مورد مطالعه در هیچ یک از معیارهای فضا، تجهیزات، نیروی انسانی و بودجه، در حد استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشی نیستند.

تیلک^۱ (۱۹۹۹)، به نقل از مروجی، (۱۳۸۹)، در پژوهشی تحت عنوان "نقش کتابداران آموزشی در فراهم نمودن شرایط برای ابداع و رشد فردی در کتابخانه‌های مدارس"، بر این باور است که گستره‌ای از مهارت‌ها، صلاحیت‌های مرتبط با مدیریت، بازاریابی و ارزشیابی در توسعه کتابخانه‌های

آموزشگاهی مؤثر است. وی توان ابداعی کتابدار آموزشگاهی را با کار جدی در مدارس، قرین دانسته و کتابدار را به منزله یکی از کارکنان آموزشی تلقی می‌نماید. هنری، هی، ابرگ^۲ (۲۰۰۲)، پژوهشی با عنوان "نقش مدیر در مدرسه‌ای با محیط سواد اطلاعاتی: یافته‌های یک طرح پژوهشی بین‌المللی"، انجام دادند که این پژوهش در مورد نقش مدیران مدارس در توسعه و حمایت از برنامه‌های سواد اطلاعاتی در کشورهای استرالیا، کانادا، فنلاند، فرانسه، ژاپن، اسکاتلند، و کره جنوبی صورت پذیرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که مدیران و کتابداران مدارس تمامی کشورهای مورد پژوهش به جز کره جنوبی از نظر میزان زمانی که مدیران باید صرف برنامه‌های مرتبط با سواد اطلاعاتی کنند دارای اختلاف دیدگاه هستند و تفاوت معناداری از این نظر بین آن‌ها وجود دارد. حمایت مدیران یکی از عوامل کلیدی برای اجرای مؤثر برنامه‌های کتابخانه و سواد اطلاعاتی در مدارس است. رافست و ساتر^۳ (۲۰۰۳)، در طرح ملی کشور نروژ جهت فعال‌سازی کتابخانه‌های آموزشی خود از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، از کتابخانه‌های عمومی همجوار، مواد خواندنی مورد نیاز دانش‌آموزان و معلمان را فراهم آوردند. استفنز^۴ (۲۰۰۵) در پژوهشی که در مدارس کشور نروژ با عنوان "کتابخانه‌های مدرسه: مکان‌هایی برای یادگیری یا مکان‌هایی برای اجتماعی کردن؟"، انجام داده است، پژوهش به صورت مقایسه‌ای و در دو دبیرستان مقطع متوسطه نروژ، در دو شهرستان متفاوت و به صورت موردی بوده است که داده‌ها و اطلاعات از مصاحبه‌ها، مشاهدات، اسناد و مدارک و پرسش‌نامه‌ها در طول پنج ماه ابتدای سال ۱۹۹۸ جمع‌آوری شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان به کتابخانه مدرسه نیاز دارند، اما اصولاً نقش آن‌ها به عنوان یک مکان نشست اجتماعی بیشتر از یک مرکز مرجع برای اطلاعات است. پراساد^۵ (۲۰۰۳) در مورد کتابخانه‌های مدارس مواردی را

2. Hanri, Hay & Oberg

3. Rafste & Satre

4. Stephense

5. Prasad

1. Tilke

ابتدایی منطقه ۵ تهران، یافته‌های مناسب در خصوص کیفیت این مراکز گردآوری شده تا شرایط لازم برای تصمیم‌گیری متولیان امر در خصوص میزان انطباق کتابخانه‌های موجود با استانداردهای ایفلا، فراهم گردد.

مستندات و شواهد، نشان می‌دهد که نیازها و انتظارات کاربران، مدام در حال تغییر است. بنابراین برای تشخیص نیاز و میزان رضایت‌مندی آنها از خدمات موجود در کتابخانه‌ها و میزان به‌روز بودن منابع، نیازمند سنجش و ارزیابی کیفیت خدمات در مراکز مذکور می‌باشیم. ارزیابی، فرایندی است که از طریق آن می‌توان عملکرد سیستم را مورد سنجش قرار داد تا از عملکرد مطلوب سیستم، طبق برنامه‌ریزی و سیاست سازمان، اطمینان حاصل گردد. ارزیابی کیفیت، فراهم‌آورنده اطلاعات مورد نیاز برای کسب آگاهی در رابطه با نقاط ضعف و قوت خدمات ارائه شده به مشتری است تا سازمان بر مبنای آن بتواند مشکلات احتمالی را شناسایی نموده و در صدد رفع آنها برآید (غیاثوند، دهکریان، ۱۳۸۸). همچنین سنجش کیفیت، یکی از ملزومات مهم، جهت برنامه‌ریزی در راستای بهبود کیفیت خدمات در سازمان‌ها به شمار می‌رود. کتابخانه نیز از این قاعده مستثنی نیست. همه انواع کتابخانه‌ها از جمله کتابخانه‌های آموزشی برای رسیدن به اهداف مورد نظر خود نیاز به ابزاری برای ارزیابی کیفیت خدمات و عملکرد خود دارند. مسئله اصلی پژوهش حاضر، نبود اطلاعات دقیق، مستند و قابل وثوق در زمینه کیفیت وضعیت موجود کتابخانه‌های آموزشی است که با مطالعه حاضر سعی شده، راهکارهای مناسبی برای ارتقای وضعیت موجود کتابخانه‌های مدارس ارائه گردد.

در پژوهش حاضر، ضمن بررسی وضعیت فعلی کتابخانه‌های مدارس ابتدایی منطقه ۵ تهران، به مقایسه آنها با استانداردهای ارائه شده توسط ایفلا برای این دسته از کتابخانه‌ها پرداخته شده، تا ضمن شناخت نقاط ضعف احتمالی، راهکارهایی جهت بهبود این نقاط ضعف ارائه گردد. به دیگر سخن، هدف کلی پژوهش، تعیین میزان انطباق وضع موجود کتابخانه‌های آموزشی مقطع ابتدایی منطقه ۵ تهران، از نظر

هم‌چون، معرفی برنامه‌ای برای بررسی ادبیات‌کودکان، ارائه مقالات عمومی، برگزاری نمایشگاه، و برنامه‌های تصویری را پیشنهاد می‌کند.

کویش^۱ (۲۰۰۵)، در پژوهشی به بررسی کتابخانه‌ها و معلم - کتابداران مدارس ایالات کانادا پرداخته و نشان داد که ۳۴/۸ درصد مدارس دارای یک معلم - کتابدار هستند و بودجه بیشتر کتابخانه‌ها از طریق مدرسه تأمین می‌شود. پژوهش مولینو^۲ (۲۰۰۷) با عنوان "چگونه همکاری معلم - کتابدار می‌تواند یادگیری دانش‌آموز را پشتیبانی کند"، نشان داد که همکاری و تعامل کتابداران و معلمان باعث پویایی و تأثیرگذاری بیشتر کتابخانه آموزشی شده و عامل مؤثری در برنامه‌ریزی‌های ساختاری مدارس می‌شود. هاروی^۳ (۲۰۰۸) در پژوهش خود با عنوان "پیشرفت تأثیر مدرسه: طرح توسعه خدمات اطلاعاتی"، نقش کتابدار متخصص را به عنوان مهره اصلی توسعه و پیشرفت دانش‌آموزان مطرح می‌کند و بیان می‌کند که کتابدار باید خود را بخشی از توسعه، بهبود و ارزیابی طرح توسعه خدمات اطلاعاتی مدارس به حساب آورد. لورتشر^۴ (۲۰۰۸) در مطالعه خود با عنوان "تلنگر این کتابخانه: یک انقلاب، نیاز کتابخانه‌های مدارس"، ایجاد فضای مجازی را برای مدارس پیشنهاد می‌کند و بیان می‌دارد که از طریق ایجاد فضای مجازی، کتابخانه‌های سایر مدارس می‌توانند از روند کار یکدیگر و فعالیت‌های آموزشی یکدیگر مطلع گردند. ویلیامز^۵ (۲۰۰۱)، در مطالعه‌ای تحت عنوان "تأثیر خدمات کتابخانه مدرسه بر روی موفقیت تحصیلی در مدارس ابتدایی" بیان می‌کند که کتابخانه‌های آموزشی می‌توانند تأثیر مثبتی در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان داشته باشند. همچنین جهت ارائه خدمات مطلوب در کتابخانه‌های آموزشی، به‌کارگیری کتابداران متخصص نقش بسزایی دارد. بنابراین در پژوهش حاضر سعی می‌شود تا فارغ از هرگونه سوگیری، ضمن ارزیابی وضعیت کتابخانه‌های مدارس

1. Coishe

2. Molineau

3. Harvey

4. Loertscher

5. Williams

است. جامعه آماری شامل تمامی مدارس ابتدایی منطقه ۵ تهران می باشد. نمونه‌ای به میزان ۳۰ آموزشگاه ابتدایی (دولتی)، به صورت در دسترس، انتخاب گردید. از این تعداد، ۱۵ مدرسه، پسرانه، و ۱۵ مدرسه، دخترانه می باشد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه ۵۲ سئوالی محقق ساخته است که هم‌سو با اهداف تحقیق تدوین شد. برای تأمین روایی محتوا و بررسی میزان مطابقت گویه‌ها با اهداف تحقیق، از نظرهای چند تن از اساتید استفاده شد. به منظور محاسبه همسانی درونی ابزار، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که ضریب محاسبه شده (۰/۸۲) نشانگر، میزان قابل قبولی از همسانی بود. به منظور انجام پژوهش، به دلیل عدم همکاری آموزش و پرورش، از مدارس در دسترسی که همکاری کرده‌اند، تعداد ۳۰ مدرسه دولتی پسرانه و دخترانه منطقه ۵ تهران، استفاده گردید. پرسش‌نامه به صورت حضوری به مدارس برده شد و توسط مسئول کتابخانه آموزشگاه تکمیل گردید. تحلیل داده‌ها با استفاده از شاخص‌های توصیفی نظیر: میانگین، فراوانی و درصد فراوانی صورت پذیرفت.

یافته های پژوهش

با توجه به ماهیت این پژوهش، برای تحلیل داده‌ها، از آمار توصیفی شامل فراوانی، درصد فراوانی و میانگین، استفاده شد که نتایج حاصل به صورت جدول نشان داده شده است. پاسخ‌های مربوط به بخش رسالت و خط مشی در جدول شماره ۱ ارائه می‌گردد. طبق جدول یک، از مجموع ۳۰ کتابخانه مورد مطالعه، تعداد ۸ کتابخانه (۲۶/۶۷ درصد)، دارای خط‌مشی مکتوب و بدون هستند و تعداد ۲۲ کتابخانه (۷۳/۳۳ درصد) خط‌مشی مکتوب ندارند. در بخش رسالت و خط‌مشی به‌طور میانگین ۵۷ درصد کتابخانه‌های آموزشی منطقه ۵ تهران، با استانداردهای کتابخانه‌های آموزشی مطابقت دارند.

رسالت و خط‌مشی، بودجه، فضا و تجهیزات، مجموعه منابع، نیروی انسانی، خدمات، و ترویج خدمات و ارتقاء یادگیری و مقایسه نتایج حاصل، با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس است. بدین منظور سئوال‌های پژوهشی زیر صورت‌بندی شده‌اند:

۱. تا چه میزان رسالت و خط‌مشی کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟
۲. تا چه میزان بودجه تخصیصی کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟
۳. فضا و تجهیزات کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، تا چه میزان با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟
۴. تا چه میزان مجموعه منابع کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟
۵. نیروی انسانی کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، تا چه میزان با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟
۶. تا چه میزان خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟
۷. تا چه میزان ترویج خدمات و ارتقای یادگیری کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، با استانداردهای ایفلا مطابقت دارد؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی و به روش پیمایشی می‌باشد همچنین به لحاظ هدف، از نوع مطالعات کاربردی

جدول ۱. توزیع فراوانی و درصد رسالت و خط‌مشی

پاسخ‌های ارائه شده				گویه‌های سؤال‌ها
خیر		بله		
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷۳/۳۳	۲۲	۲۶/۶۷	۸	داشتن خط‌مشی مکتوب و مدون
۴۶/۱۶	۱۴	۵۳/۳۳	۱۶	تدارک رسالت کتابخانه جهت انتقال مهارت لازم برای دانش‌آموزان در یادگیری مادام‌العمر
۱۶/۶۷	۵	۸۳/۳۳	۲۵	فراهم‌آوری زمینه‌های لازم رسالت کتابخانه جهت ایجاد تعهد مسئولیت در دانش‌آموزان
۲۳/۳۴	۷	۷۶/۶۶	۲۳	تدوین خط‌مشی کتابخانه بر مبنای نیازهای فراگیران (دانش‌آموزان)
۴۶/۱۶	۱۴	۵۳/۳۳	۱۶	تدوین سیاست‌های کتابخانه مدارس ابتدایی توسط کتابدار مدرسه و همکاری معلمان و مدیران
۳۶/۶۷	۱۱	۶۳/۳۳	۱۹	مشورت کتابدار مدرسه به منظور توسعه کتابخانه با معلمان و مدیران
۲۶/۶۷	۸	۷۳/۳۳	۲۲	نظارت مدیر مدرسه به طور مستمر بر چگونگی عملکرد خدمات
۴۰	۱۲	۶۰	۱۸	پاسخ‌گویی کتابخانه مدرسه به نیازهای متغیر و پویای کاربران
۷۶/۶۷	۲۳	۲۳/۳۳	۷	اداره کتابخانه توسط دبیری خاص همراه با تدریس

همچنین ۷ مورد (۲۳/۳۳ درصد) از کتابخانه‌های مورد مطالعه به دلیل نداشتن فضای مناسب از کتابخانه کلاسی (با مسئولیت معلم کلاس) استفاده می‌کنند

جدول ۲. توزیع فراوانی و درصد بودجه

پاسخ‌های ارائه شده				گویه‌های سؤال‌ها
خیر		بله		
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۸۳/۳۳	۲۵	۱۶/۶۷	۵	برخورداری کتابخانه مدرسه از بودجه مستمر و مناسب برای تأمین نیروی انسانی، منابع و فن‌آوری
۵۳/۳۴	۱۶	۴۶/۶۶	۱۴	هماهنگی نحوه هزینه کردن بودجه در طول سال با خط‌مشی و برنامه‌های مدون کتابخانه
۵۳/۳۴	۱۶	۴۶/۶۶	۱۴	برنامه‌ریزی بودجه مدرسه مشتمل بر هزینه تهیه منابع جدید کتابی و فعالیت‌های جاری مربوط به ترویج و تبلیغ کتابخانه
۹۳/۳۴	۲۸	۶/۶۶	۲	دریافت کمک مالی از مؤسسات یا اشخاص دیگر
۲۶/۶۷	۸	۷۳/۳۳	۲۲	ارائه گزارش سالانه از هزینه‌ها توسط مسئول کتابخانه به مدیر و مسئولان مدرسه

درصد کتابخانه‌ها کمک مالی از مؤسسات خارج از مدرسه ندارند. در مجموع ۳۸ درصد، در بخش بودجه، کتابخانه‌های آموزشی منطقه ۵ تهران با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس مطابقت دارند.

براساس نتایج جدول شماره ۲، از ۳۰ کتابخانه مورد مطالعه ۵ مورد (۱۶/۶۷ درصد)، دارای بودجه مستمر و مناسب بودند و تعداد ۲۵ کتابخانه (۸۳/۳۳ درصد)، بودجه خاصی نداشته و بیشتر از سرانه پرورشی مدرسه استفاده می‌نمودند. بیش از ۹۳

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصد فضا و تجهیزات

پاسخ‌های ارائه شده				گویه‌های سؤال‌ها
بله		خیر		
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۹	۳۰	۲۱	۷۰	مستقل بودن محل کتابخانه
۵	۱۶/۶۷	۲۵	۸۳/۳۳	داشتن سالن مطالعه
۲۲	۷۳/۳۳	۸	۲۶/۶۷	قابل دسترس بودن کتابخانه نسبت به تمام قسمت‌های مدرسه
۲	۶/۶۶	۲۵	۸۳/۳۳	اختصاص فضای کافی و مناسب به کتابخانه
۱۶	۵۳/۳۳	۱۴	۴۶/۶۷	داشتن نور مناسب
۱	۳/۳۳	۲۹	۹۶/۶۷	داشتن شیشه دو جداره
۱۴	۴۶/۶۷	۱۶	۵۳/۳۳	داشتن سیستم گرمایشی و سرمایشی مطلوب
۹	۳۰	۲۱	۷۰	داشتن قفسه کتاب و نشریات به تعداد کافی
۱	۳/۳۳	۲۹	۹۶/۶۷	داشتن نردبان کتابخانه
۷	۲۳/۳۳	۲۳	۷۶/۶۷	داشتن میز مطالعه
۹	۳۰	۲۱	۷۰	داشتن صندلی مطالعه
۱۶	۵۳/۳۳	۱۴	۴۶/۶۷	داشتن میز و صندلی برای کارکنان
۲	۶/۶۷	۲۸	۹۳/۳۳	داشتن برگه دان
۲۴	۸۰	۶	۲۰	داشتن دفتر و برگه ثبت
۱۴	۴۶/۶۷	۱۶	۵۳/۳۳	داشتن تجهیزات صوتی و تصویری
۴	۱۳/۳۳	۲۶	۸۶/۶۷	داشتن رایانه
۱۶	۵۳/۳۳	۱۴	۴۶/۶۷	داشتن تابلو اعلانات کتابخانه
۲	۶/۶۷	۲۸	۹۳/۳۳	داشتن اینترنت در کتابخانه
۰	۰	۳۰	۱۰۰	داشتن پایگاه اطلاعاتی و کتابخانه دیجیتال

این تعداد فقط ۲ مورد از سالن‌های مطالعه تناسب خوبی با تعداد و نیاز دانش‌آموزان دارد. اغلب کتابخانه‌های مدارس رایانه نداشته، همچنین هیچ یک از کتابخانه‌ها دارای پایگاه اطلاعاتی و کتابخانه دیجیتال نیستند. به طور میانگین (۳۰/۸۷ درصد) کتابخانه‌های مدارس، دارای فضا و تجهیزات هستند که

با توجه به جدول شماره ۳، در بخش فضا و تجهیزات اغلب مدارس فضای مستقلی برای کتابخانه ندارند، به طوری که پژوهش حاضر نشان می‌دهد، از ۳۰ مدرسه مورد مطالعه، ۹ مورد (۳۰ درصد)، دارای کتابخانه مستقل بوده و ۲۱ مورد (۷۰ درصد) این‌گونه نیستند. همچنین تنها ۵ مورد (۱۶/۶۶ درصد) از کتابخانه‌های مورد مطالعه دارای سالن مطالعه بوده که البته از

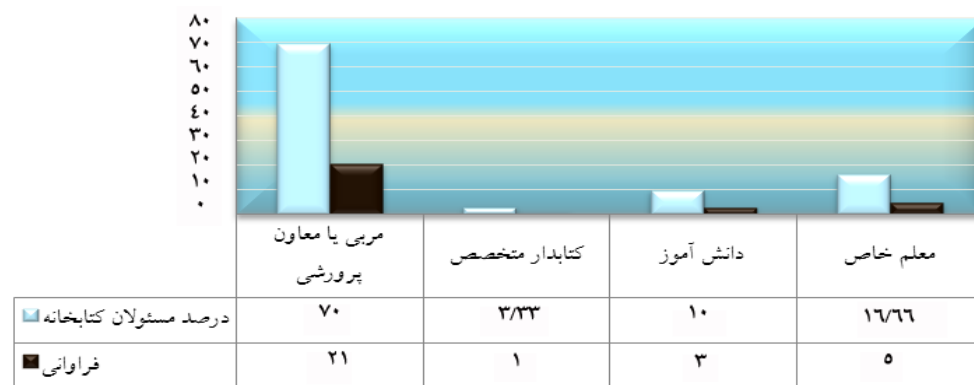
فاصله خیلی زیادی با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس دارند و دارای وضعیت مناسبی نیستند.

جدول ۴. توزیع فراوانی و درصد مجموعه منابع کتابخانه

پاسخ‌های ارائه شده				گویه‌های سؤال‌ها
بله		خیر		
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۱۴	۴۶/۶۷	۱۶	۵۳/۳۳	داشتن کتاب‌های درسی و کمک درسی
۰	۰	۳۰	۱۰۰	داشتن کتاب گویا و بریل
۴	۱۳/۳۳	۲۶	۸۶/۶۷	داشتن ماکت‌ها و مدل‌های مختلف درسی
۱۳	۴۳/۳۳	۱۷	۵۶/۶۷	داشتن منابع مرجع
۲۵	۸۳/۳۳	۵	۱۶/۶۷	مناسب بودن کتب موجود با سن دانش‌آموزان
۳۰	۱۰۰	۰	۰	داشتن کتاب‌های غیردرسی با تنوع موضوعی

در کتابخانه موجود باشد. همچنین افزایش سالانه منابع به ازای هر نفر ۳ جلد است. به صورت میانگین ۴۷/۷۸ درصد بخش مجموعه منابع با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس مطابقت دارد.

بر اساس جدول ۴، کتابخانه‌هایی که دارای کتاب‌های درسی و کمک درسی بودند به ۱۴ مورد (۴۶/۶۷ درصد) می‌رسد. ۴۳ درصد کتابخانه‌ها دارای کتب مرجع بودند. بنابر استانداردهای ایفلا، به ازای هر ۲۰۰ دانش‌آموز می‌بایست ۲۵۰۰ جلد کتاب

نمودار ۱. توزیع فراوانی و درصد کتابدار متخصص

کتابخانه آموزشی ۱۶/۶۶ درصد از مسئولان کتابخانه‌های آموزشی، معلمان هستند که به دلیل وجود کتابخانه‌های کلاسی و فقدان فضای مناسب جهت کتابخانه مستقل است.

اطلاعات نمودار شماره ۱ نشان دهنده این مطلب است که اکثر مسئولان کتابخانه‌های آموزشی، مربیان آموزشی مدارس بوده، به طوری که ۷۰ درصد از آمار را شامل می‌شود و تنها ۱ مورد یعنی ۳/۳۳ درصد کتابدار متخصص، مسئول

جدول ۵. توزیع فراوانی و درصد خدمات و فعالیت‌های کتابخانه

پاسخ‌های ارائه شده				گویه‌های سؤال‌ها
بله		خیر		
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۲۷	۹۰	۳	۱۰	برگزاری مسابقات کتابخوانی، نمایشگاه کتاب و...
۲۳	۷۶/۶۶	۷	۲۳/۳۴	نیازسنجی اطلاعاتی از دانش‌آموزان
۱۳	۴۳/۳۳	۱۷	۵۶/۶۷	ارجاع دانش‌آموزان به کتابخانه به منظور انجام تکالیف درسی
۲۲	۷۳/۳۳	۸	۲۶/۶۷	شرکت کتابدار در جلسات آموزشی مدرسه تدوین برنامه‌هایی جهت آشنایی کاربران با فعالیت‌ها و خدمات کتابخانه و فراهم‌آوری نحوه استفاده از مراجع و منابع کتابخانه‌ای با دانش‌آموزان توسط کتابدار مدرسه
۸	۲۶/۶۷	۲۲	۷۳/۳۳	امانت کتاب‌ها به کاربران طبق ضوابط و مقررات مکتوب توسط کتابدار مدرسه
۲۳	۷۶/۶۷	۷	۲۶/۳۳	همکاری با کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، کتابخانه‌های عمومی و کتابخانه‌های مدارس دیگر
۶	۲۰	۲۴	۸۰	رایگان بودن استفاده از خدمات کتابخانه آموزشگاه
۲۹	۹۶/۶۷	۱	۳/۳۳	

بحث و نتیجه‌گیری

طبق نتایج بدست آمده بیشتر کتابخانه‌های مورد بررسی فاقد خط مشی مدون هستند. در نتایج پژوهش بیرانوند و دیگران (۱۳۹۰) آمده است که ۸۶/۲ درصد مدارس ابتدایی شیراز دارای خط‌مشی مدون و مکتوب هستند. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش مروجی و دیگران (۱۳۸۹) و بیرانوند و دیگران (۱۳۹۰) مغایرت دارد. عمویی اوجاکی (۱۳۸۱) در پژوهش خود بر این باور است که در کتابخانه‌های دبیرستانی شهر مازندران هیچ گونه خط‌مشی مدون و مکتوبی وجود ندارد.

در مورد مبحث بودجه کتابخانه، براساس نتایج، ۸۳/۳۳ درصد کتابخانه‌ها بودجه مستقل نداشتند و از کمک‌های مالی خارج از مدرسه تهیه می‌شد. پژوهش بیرانوند و دیگران (۱۳۹۰) در شیراز حاکی از این است که مدارس ۷۲ درصد، دارای بودجه مستمر هستند. عمویی اوجاکی (۱۳۸۱)، صمدی علی‌نیا و دیگران (۱۳۸۵)، جمشیدی (۱۳۸۶) در پژوهش‌های

جدول ۵، نشان می‌دهد که جهت فعالیت‌های جنبی کتابخانه، ۹۰ درصد مدارس، نمایشگاه کتاب و مسابقات کتابخوانی برگزار می‌کنند. آموزش استفاده از کتابخانه بیشتر به صورت موردی و در حین خدمت‌رسانی بوده و البته برخی از مدارس به دلیل داشتن کتابخانه کلاسی از کلاس‌های آموزشی نیز بهره برده‌اند. میانگین خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های ابتدایی منطقه ۵ تهران، ۶۲/۹۲ درصد است.

نتایج این بخش نشان می‌دهد که تبلیغ خدمات کتابخانه در ۲۱ مورد (۷۰ درصد) از مدارس، انجام گرفته و ۲۵ مورد (۸۳/۳۳ درصد) از مدارس، فهرست کتاب‌های جدید را تهیه کرده و همچنین تمامی مدارس مورد مطالعه اطلاعاتی درباره کتابخانه به دانش‌آموزان ارائه داده‌اند. برنامه‌ریزی جهت ملاقات با پدیدآورندگان کتاب‌ها، توسط ۵ آموزشگاه (۱۶/۶۷ درصد) صورت پذیرفته است. به‌طور میانگین در بخش تبلیغ خدمات ۶۷/۷۸ درصد با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس مطابقت وجود دارد.

ایفلا است بر اساس استانداردهای ایفلا به ازای هر ۲۰۰ نفر دانش‌آموز ۴ پرسنل در کتابخانه مورد نیاز است. پژوهش بیرانوند و دیگران (۱۳۹۰) نشان داد که ۳/۷۵ درصد کتابخانه‌ها دارای کتابدار متخصص هستند و مسئولیت اکثر کتابخانه‌ها بر عهده مربیان پرورشی است. رضایی شریف، گنجی و حاجلو (۱۳۹۰) نیز کتابخانه‌های آموزشی را به لحاظ نیروی انسانی، ضعیف گزارش کرده است. حکیمی و طبسی (۱۳۸۹) بیان می‌کنند که وجود کتابدار متخصص، باعث فعال شدن کتابخانه آموزشی می‌شود. کویش (۲۰۰۵)، در پژوهش خود نشان داد که ۳۴/۸ درصد مدارس دارای یک کتابدار هستند.

طبق یافته‌ها میانگین خدمات و فعالیت‌های کتابخانه‌های ابتدایی منطقه ۵ تهران، ۶۲/۹۲ درصد است. نتایج پژوهش، با یافته‌های بیرانوند و دیگران (۱۳۹۰) و جمشیدی (۱۳۸۶) که در این بخش، کتابخانه‌های آموزشی را خیلی ضعیف قلمداد کرده‌اند، کاملاً مغایر است. حکیمی و طبسی (۱۳۸۹)، فضیلت و فهم‌نیا (۱۳۸۹)، در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که روش‌های تدریس فعال معلمان و مشارکت دادن دانش‌آموزان در تدریس، باعث مراجعه بیشتر دانش‌آموزان به کتابخانه و استفاده از منابع خواهد شد. پراساد (۲۰۰۳) در مورد کتابخانه‌های مدارس مواردی را همچون معرفی برنامه‌ای برای بررسی ادبیات کودکان، ارائه مقالات عمومی، برگزاری نمایشگاه، و برنامه‌های تصویری را پیشنهاد می‌کند. رافست و ساتر (۲۰۰۳) در طرح ملی کشور نروژ، جهت فعال‌سازی کتابخانه‌های آموزشی خود، از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، از کتابخانه‌های عمومی همجوار، مواد خواندنی مورد نیاز دانش‌آموزان و معلمان را فراهم آوردند.

نتایج نشان می‌دهد تمامی مدارس مورد مطالعه، اطلاعاتی درباره کتابخانه به دانش‌آموزان ارائه داده‌اند. نتایج این بخش با یافته‌های مروجی و دیگران (۱۳۸۹) کاملاً هم‌خوانی دارد. برنامه‌ریزی جهت ملاقات با پدیدآورندگان کتاب‌ها، توسط ۵ آموزشگاه (۱۶/۶۷ درصد)، صورت پذیرفته است. به‌طور میانگین در بخش تبلیغ خدمات ۶۷/۷۸ درصد، با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس مطابقت وجود دارد.

خود نشان دادند که اکثر مدارس بودجه مستمر و مستقلی ندارند. دمیرچی‌لو و دیگران (۱۳۸۸)، مهمترین مشکل مجموعه‌سازی دبیرستان‌های تهران را کمبود بودجه، عنوان می‌کنند. کویش (۲۰۰۵)، در پژوهش خود بیان می‌کند که بودجه بیشتر کتابخانه‌ها از طریق مدرسه تأمین می‌شود.

در بخش فضا و تجهیزات اغلب مدارس فضای مستقلی برای کتابخانه ندارند، به‌طور میانگین (۳۰/۸۷ درصد) کتابخانه‌های مدارس، دارای فضا و تجهیزات هستند که فاصله خیلی زیادی با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس دارند و دارای وضعیت مناسبی نیستند. جمشیدی (۱۳۸۶)؛ رضایی شریف و دیگران (۱۳۹۰)، در تحقیق خود بیان می‌کنند که فضای کتابخانه‌ها بسیار محدود است و اکثر کتابخانه‌ها، فضای برای مطالعه دانش‌آموزان در نظر نگرفته‌اند. پژوهش صمدی علی‌نیا و دیگران (۱۳۸۵)، نیز نشان‌دهنده این مطلب است که فضای لازم کتابخانه‌ها ۴۲ درصد با استانداردها هم‌خوانی دارند. با توجه به رهنمودهای ایفلا فضای لازم برای هر دانش‌آموز در کتابخانه ۲/۳ متر مربع می‌باشد که کتابخانه‌های مدارس ابتدایی منطقه ۵ تهران، فاصله خیلی زیادی با این استانداردها دارد.

بنابر استانداردهای ایفلا، به ازای هر ۲۰۰ دانش‌آموز می‌بایست ۲۵۰۰ جلد کتاب در کتابخانه موجود باشد. همچنین افزایش سالانه منابع به ازای هر نفر ۳ جلد می‌باشد. به‌صورت میانگین ۴۷/۷۸ درصد، بخش مجموعه منابع با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس مطابقت دارد. نتایج این بخش از پژوهش با یافته‌های، جمشیدی (۱۳۸۶)؛ عمومی اوجاکی (۱۳۸۱)؛ و شرافتی (۱۳۸۳) که کتابخانه‌ها را از نظر مجموعه منابع و روزآمد بودن کتب، تناسب کتاب‌ها با سن دانش‌آموزان، ضعیف دانسته‌اند، مغایر بوده و با یافته‌های پژوهش بیرانوند و دیگران (۱۳۹۰)، و مروجی و دیگران (۱۳۸۹)، هم‌خوانی بیشتری دارد. دمیرچی‌لو و دیگران (۱۳۸۸)، بیشترین میزان افزایش سالانه منابع را در منطقه ۵ تهران ذکر می‌کند.

اکثر مسئولان کتابخانه‌های آموزشی، مربیان پرورشی مدارس و سپس معلمان بوده‌اند که این مغایر با استانداردهای

می‌شود. نتایج ارزیابی به عمل آمده نشان داد که کتابخانه‌های آموزشی مقطعی ابتدایی منطقه ۵ تهران، به لحاظ ملاک‌های کمی و کیفی از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده و فاصله بسیاری با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس دارد. به‌گونه‌ای که در بخش رسالت و خط‌مشی، فضا و تجهیزات و مجموعه منابع، در وضع نامطلوبی قرار داشته و در بخش بودجه و نیروی انسانی وضعیت، تأسف بار است، ولی بخش خدمات و ترویج خدمات و ارتقاء یادگیری، وضعیت نسبتاً مطلوبی بر کتابخانه‌ها حاکم است. یافته‌های این پژوهش، هم‌راستا با اکثر مطالعات، نشان می‌دهد که کتابخانه‌های آموزشی، دارای مشکلات و نواقص زیادی است. در پایان پیشنهادهایی جهت بهبود وضعیت کتابخانه‌ها ارائه می‌گردد.

- با توجه به نتایج بدست آمده در مطالعه حاضر از یک‌سو، و مبتنی بر رویکردهای نوین آموزشی که سمت و سویی پژوهش محورانه دارد و همچنین نیازهای مدیران و معلمان مدارس از دیگر سو، لزوم بازنگری در تمهید شرایط کتابخانه‌ها و تأمین بودجه و منابع انسانی کتابخانه‌های مدارس، از ضرورت دوجانبه‌ای برخوردار است؛
- از آنجا که نیروی انسانی اهمیت به‌سزایی دارد و با توجه به نامتناسب بودن متولیان کتابخانه در مدارس، پیشنهاد می‌شود، پست سازمانی برای کتابداران مدارس تعریف شده و از کتابداران متخصص و علاقه‌مند استفاده گردد؛
- باتوجه به اینکه نظام آموزشی تغییر پیدا کرده و دانش‌آموز محور و پژوهش‌محور شده است، لازم است که کتابخانه‌ها به لحاظ مجموعه غنی گردند. همچنین می‌توان بعضی از کلاس‌های درس را در محیط کتابخانه تشکیل داد؛
- در وضعیت موجود می‌توان، برای بالا بردن سواد اطلاعاتی کتابداران غیر متخصص، کارگاه‌های آموزشی برگزار نمود؛

کیفیت کتابخانه‌های مدارس، نشانگری واضح از فرصت مناسب یک مدرسه برای تعالی است. به دیگر سخن، کیفیت کتابخانه‌های مدارس، به وضوح نشان می‌دهد که آیا در مدرسه شرایط و زمینه مساعدی برای سوق‌دهی دانش‌آموزان به تعالی و بالندگی فراهم شده است. تحلیل ادراکات معلمان، نشان از کم‌توجهی به کیفیت خدمات‌رسانی کتابخانه‌ها در مدارس دارد این در حالی است که به زعم برجین و پائولتا براون^۱ (۲۰۰۳) برنامه‌های کتابخانه‌های آموزشی تأثیر زیادی بر پیشرفت تحصیلی دارند. همچنین پژوهش تاد^۲ (۲۰۰۵)، نشان داد که ۹۸/۲ درصد از دانش‌آموزان بر این باورند که در مراحل یادگیری، کتابخانه مدرسه، به آنها کمک کرده است. رضایی شریف، گنجی و حاجلو (۱۳۹۰) تأکید می‌نمایند که کتابخانه آموزشی، به پیوند هر چه بیشتر دانش‌آموزان با مدرسه می‌انجامد.

برخی از مطالعات، از نقش شگرف کتابداران متخصص، در توفیق کتابخانه‌ها برای جذب و راهنمایی دانش‌آموزان اشاره می‌نمایند. در این راستا لانس^۳ و همکاران (۲۰۰۰) بیان می‌دارند که موفقیت برنامه‌های کتابخانه‌ها در افزایش پیشرفت تحصیلی، به میزان زیادی به حضور کتابدار متخصص بستگی دارد (نقل از بیگدلی و جمشیدی، ۱۳۹۳). همچنین کومار^۴ (۲۰۱۰) بر این باور است که برای سودمند بودن کتابخانه مدرسه، نیاز به کتابدار متخصص و همچنین مجموعه منابع غنی نیاز می‌باشد. مونتیل^۵، ۲۰۰۸، به نقل از بیگدلی و جمشیدی ۱۳۹۳، معتقد است که تعامل بین کتابداران و معلمان باعث می‌شود، دانش‌آموزان استفاده بیشتری از کتابخانه آموزشی داشته باشند. کلارک^۶ (۲۰۱۰) در مطالعه خود بیان می‌کند که رابطه مثبتی بین میزان استفاده از کتابخانه و میزان مطالعه وجود دارد و همچنین وجود مجموعه غنی و متنوع، از مهمترین عوامل جذب دانش‌آموز به کتابخانه‌ها محسوب

^۱. Burgin & Pauletta Brown

^۲. Todd

^۳. Lance

^۴. Kumar

^۵. Montiel

^۶. Clark

دایره المعارف کتابداری و اطلاع رسانی (۱۳۸۵). کتابخانه‌های آموزشگاهی. تهران: کتابخانه جمهوری اسلامی ایران.

دمیرچی‌لو، م؛ غفاری، م؛ علی‌بیگ، م.ر؛ حسینی، ف. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های آموزشگاهی دبیرستان‌های دولتی شهر تهران در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷. پیام کتابخانه، ۱۵(۲)، ۷۷-۹۵.

رضایی شریف، ع؛ گنجی، م؛ حاجلو، ن. (۱۳۹۰). نقش کتابخانه‌های آموزشگاهی در پیوند با مدرسه و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان. تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی، ۵۶، ۵۷-۷۳.

شرافتی، ث. (۱۳۸۳). وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی (مقطع متوسطه) استان کهگیلویه و بویراحمد. فصلنامه کتاب، ۱۵(۱)، ۱۴۵-۱۵۳.

صمدی علی‌نیا، ر؛ سپهر، ف؛ بزرگی، ا.ا. (۱۳۸۵). بررسی وضعیت کیفی کتابخانه‌های دبیرستانی شهر اصفهان از لحاظ مدیریت، نیروی انسانی، بودجه، منابع و فضا و تجهیزات در بدنه آموزش و پرورش در سال تحصیلی ۱۳۸۵-۱۳۸۴. فصلنامه رشد، ۶(۳)، ۱۱-۱۳.

عمویی اوجاکی، ع.و. (۱۳۸۱). بررسی کتابخانه‌های دبیرستانی مناطق شهری استان مازندران در سال تحصیلی ۱۳۸۰-۱۳۷۹. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه شیراز. غیاثوند، ا؛ دهکریان، پ. (۱۳۸۸). سنجش کیفیت خدمات کتابخانه‌های عمومی وابسته به شهرداری تهران. فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی، ۱۵(۱)، ۷۳-۵۷.

فضیلت، م؛ فهیم‌نیا، ف. (۱۳۸۹). بررسی روابط بین ویژگی‌های عناصر مدرسه با وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی تهران. تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی، ۴۴(۵۲)، ۳۳-۴۴. مروجی، س؛ شعبانی، ا؛ حسینی، س. (۱۳۸۹). بررسی وضعیت کتابخانه‌های مراکز پیش‌دانشگاهی شهر اراک و مقایسه آن با استانداردهای کتابخانه‌های مدارس. فصلنامه دانش‌شناسی، ۳(۱۰)، ۷۱-۸۰.

نشاط، ن؛ حری، ع. (۱۳۸۵). کتابخانه آموزشگاهی در مدرسه کتابخانه-مدار. تهران: شبکه کتاب چاپار.

- شورای عالی آموزش و پرورش، می‌تواند یک خط‌مشی کلی به تفکیک مقطع تحصیلی، برای مدارس نوشته و هر آموزشگاهی به اقتضای شرایط خود در آغاز سال تحصیلی، خط‌مشی مکتوبی بر اساس استانداردها بنویسد؛

- پیشنهاد می‌شود بخش مجموعه‌سازی و وجین کتاب‌های کتابخانه‌های آموزشگاهی مورد پژوهش گسترده‌تری قرار گیرد؛

- پیشنهاد می‌شود، پژوهشی با موضوع مقاله حاضر در مقطع متوسطه (دوره اول و دوم) در استان‌های مختلف صورت گیرد.

تشکر و قدردانی

از مدیران مدارس و مسئولان کتابخانه‌های آموزشگاهی که برای انجام پژوهش حاضر همکاری نمودند، کمال تشکر را داریم.

منابع

استانداردهای کتابخانه‌های مدارس: برگرفته از رهنمودهای ایفلا و یونسکو درباره کتابخانه‌های مدارس. (۱۳۸۴). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

بیرانوند، ع؛ حاجی‌شمسایی، ع؛ مروجی، س. (۱۳۹۰). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع ابتدایی شهر شیراز و مطابقت آن با استانداردهای ایفلا. فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، ۵(۳)، ۹-۲۹.

بیگدلی، ز؛ جمشیدی، ن. (۱۳۹۳). ارزیابی کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع متوسطه استان کرمانشاه بر پایه استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشگاهی. مطالعات ملی کتابداری و ساماندهی اطلاعات، ۲۵(۱)، ۶-۲۲.

جمشیدی، ن. (۱۳۸۶). بررسی وضعیت کتابخانه‌های آموزشگاهی مقطع متوسطه استان کرمانشاه و مقایسه آن با استانداردهای ایفلا برای کتابخانه‌های آموزشگاهی به منظور ارائه راه‌کارهایی جهت بهینه‌سازی وضعیت آنها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز.

Williams, D. (2001). Impact of school library services on achievement and learning in primary schools: Critical literature review of the impact of school library provision on achievement and learning in primary level students. *School of Information and Media*, 26(8): 32-35.

هنری، ج؛ هی، ل؛ ابرگ، د. نقش مدیر در مدرسه‌ای با محیط سواد اطلاعاتی: یافته‌های یک طرح پژوهشی بین‌المللی. ترجمه علی مزینانی (۱۳۸۳). گزیده مقالات ایفلا. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

Burgin, R., & Paulette Brown, B. (2003). *An essential connection: How quality school library media programs improve Student achievement in North Carolina*. Retrieved May 27, 2014. from: <http://www.Scholastic.com/library publishing>.

Clark, CH. (2010). *Linking school libraries and literacy*. Retrieved June 24, 2014, from: <http://www.Literacytrust.org.uk/research>

Coish, D. (2005). *Canadian School Libraries and Teacher – Librarian: The Results. Information and Communications Technologies in Schools Survey: studies Statistics Canada*. Retrieved September 8, 2014. from: <http://www.statcan.ca/english/research/81-595-MIE/81-595-MIE2005028.pdf>

Harvey, C. A. (2006). Impacting School improvement. *Library Media Connection*, 24(6): 20-21. from: <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/Home.Portal?> Retrieved July, 21, 2014.

Kumar, D. (2010). *Reading habits of senior secondary students at Allahabad city, India*. Retrieved February, 21, 2014. from: <http://digitalcommons, Unl.edu/libphilprac>.

Loertscher, D. (2008). Flip This Library: School Libraries Need a Revolution. *School library journal*, 54(11): 46-48. Retrieved August 2014.

Molineau, R. (2007). *How Teacher/ Librarian Collaboration Can Support Student Learning. Focus On*. Educational Research Service

Prasad, B. K. (2003). Encyclopedia of Teaching of Library Science. *New Delhi*, 1(2).

Rafste, E., & Satre, T. (2005). *Tove Pemmer. Norwegian policy. empowering school libraries*, Ifla, Oslo. 4.

Stephens, J. (2005). School Libraries: Are they Places to Learn or Places to Socialize? Students Use of the school Library in Norway. *Evidence based Library and information practice*, 1 (2): 64-66.

Todd, R. J. (2005). *Report of the delaware school library survey*. Retrieved March 12, 2014. from: <http://www. Lib. Udel.edu/taskforce/phasetwo.do>